

Утворення і діяльність Житомирського обласного управління

У програмних документах обох фракцій ОУН окремим важливим положенням було формування органів української адміністрації на землях звільнених від радянської влади. Так, інструкція ОУН(Б) детально розписувала механізм організації місцевої влади у Східній Україні. Залишався попередній адміністративний поділ (село, місто, район, область). У кожному районі мало бути створене районне управління (у документах самих націоналістів і окупаційної влади часто вживається термін „управа”, а на території Житомирщини – „управління”, тому ми надалі послуговуватимемося саме останнім терміном. – Авт.), яке очолював голова. Управління складалося із ряду відділів, найпоширенішими з яких були: безпеки, дорожній, зв'язку із німцями, кадрів, карно-адміністративний, паспортний, санітарний. У районі також створювалися господарське (включало земельний, лісовий, промисловий і торгівельний відділи), поштове, шкільне і фінансове управління, команда міліції і суд. З кожних 6-10 районів утворювали окружне управління, господарське управління і команду міліції. Відзначимо, що на означеній нами території даних управлінь не було сформовано. У межах колишньої області створювалося обласне управління, яке мало приблизно таку ж кількість відділів, як і районне. Крім того обов'язково мали бути закладені господарське, залізничне, поштове, шкільне, фінансове управління, обласна команда міліції і суд. Якщо поставала така необхідність утворювались гірниче, лісове, промислове, банківське та інші управління [46, арк. 146].

Після нападу Німеччини на СРСР і стрімкого просування вермахту вглиб території УРСР, українські націоналісти розпочали практичне втілення розглянутих вище теоретичних положень.

На Житомирщину першими прибули члени похідної групи ОУН(Б) „Північ”: Микола Климишин, Василь Кук, Уляна Самчук, Ярослав Старух та

інші, які просувалися із Рівного у напрямку Києва і потрапили до Житомира 10 липня 1941 р. У місті вони перебували до опівдня 11 липня. Саме тоді бандерівці розпочали укомплектування української міліції та організували обласне управління [36, с. XVII]. Функціонування Житомирського обласного управління уже у цей час засвідчує видане ним розпорядження „Про комендантську годину, відновлення роботи підприємств, реєстрацію євреїв” від 11 липня 1941 р. [45, арк. 6 зв.]. Саме обласне управління розташовувалося за адресою: вулиця Бердичівська (перейменована німецькими окупантами на А. Гітлера. – Авт.), 25 [9, арк.60 зв.].

Першим головою Житомирського обласного управління став член похідної групи, вчитель за фахом, до цього Корецький районний провідник ОУН(Б) Іван Луцюк [36, с. XVII]. Проте з архівних документів відомо, що кандидатом на цю посаду був місцевий мешканець Юрій Федорович Джулай. Його батька у 1940 р. направили на роботу до Львова, куди переїхала вся родина [12, арк. 21]. Саме перебуваючи у Східні Галичині, Ю. Джулай і встановив зв'язок із ОУН. Від запропонованої посади голови Житомирського обласного управління він відмовився, мотивуючи це відсутністю досвіду управлінської роботи на такому рівні. Згодом, Ю. Джулай працював у політичному відділі обласної поліції і, перебуваючи у районах області, займався налагодженням осередків українських націоналістів [8, арк. 29 зв.-30].

Інформація про перші тижні роботи Житомирського обласного управління і про його тодішню структуру практично відсутня в архівних документах. Можливою причиною цьому є те, що воно ще не було затвердженими ні німецькою військовою адміністрацією, ні УДП та Проводом ОУН(Б).

На 22 липня 1941 р. обласні управління у Житомирі, Луцьку, Станіславі, Тернополі складені як із членів ОУН, так і з місцевих фахівців були легітимізовані німецькими військовими [34, с. 21]. Відразу після затвердження, 22 липня 1941 р., очільники житомирських міського та обласного управлінь і обласної міліції направили вітальну телеграму голові УДП Я. Стецьку. У цьому

документі вони висловили вірність ідеалам ОУН(Б) і запевнили голову українського уряду в наступному: „... всі свої сили віддамо на забезпечення добробуту, культурного життя Українського народу, який віками поневолений, животів під татаро-польсько-московсько-більшовицьким гнітом” [43, арк. 6].

У структурі і персональному складі Житомирського обласного управління після його створення постійно відбувалися зміни. 14 липня 1941 р. мешканець Житомира Олександр Михайлович Яценюк був викликаний до обласного управління і за пропозицією його голови очолив земельний відділ. На цій посаді він перебував з 14 липня до 1 серпня 1941 р. Перший голова обласної влади І. Луцюк, рятуючись від переслідування німців, змушений був виїхати із Житомира. 1 серпня головою Житомирського обласного управління став О. М. Яценюк [2, арк. 17-17 зв.].

5 серпня 1941 р. Я. Стецько надіслав листа до Житомирського обласного управління. У ньому він спочатку подякував за привітальну телеграму від 22 липня, вибачившись, що не відповів раніше, пояснивши це перебуванням під домашнім арештом у Берліні. Після подяки Я. Стецько офіційно від імені УДП та ОУН(Б) затвердив Житомирське обласне управління і побажав успіхів у праці [42, арк. 1-2].

З приходом на посаду керівника обласного управління О. М. Яценюка розпочався період активної організаційної і господарської роботи структур української влади у Житомирській області. Житомирське обласне управління, яке було створене та затверджене бандерівцями із серпня-вересня 1941 р. перейшло під ідеологічний контроль ОУН А. Мельника.

Перебуваючи на посаді голови Житомирського обласного управління, О. М. Яценюк побачив зсередини справжню суть нацистського окупаційного режиму та ставлення нової влади до місцевого українського населення. Тому він схилився до ідеї створення самостійної Української держави і в середині серпня 1941 р. вступив до ОУН(М). Це сталося за наступних обставин: до О. М. Яценюка на прийом прийшов член мельниківської похідної групи Дмитро Маслій і запропонував приєднатися до українських націоналістів. При

цьому Д. Маслій наголосив, що метою діяльності ОУН є боротьба проти відновлення на українських землях радянської влади та водночас латентне протистояння заходам німецького окупаційного режиму.

Будучи головою обласного управління, О. М. Яценюк, як член мельниківської Організації, серед відвідувачів обласного управління та голів районних управлінь пропагував ідею Української соборної самостійної держави, розповсюджував агітаційну літературу [2, арк. 35].

Найактивнішими помічниками О. М. Яценюка по націоналістичній діяльності був керівник обласної поліції Дмитро Захвалинський і його помічник Василь Ширей. За час роботи О. М. Яценюку вдалося загітувати до вступу в мельниківську організацію Білокриса – завідуючого продовольчим відділом Житомирського міського управління; О. Скуратова – працівника міського управління; Івана Платоновича Мерщія – керівника Коростишівського районного управління, а з листопада 1942 р. – завідуючого відділу промисловості Житомирського міського управління. Однак чи виконували ці особи якісь конкретні завдання як діючі члени ОУН(М), достеменно невідомо [4, арк. 20, 45].

Самого О. М. Яценюка як голову Житомирського обласного управління у жовтні 1941 р. було введено до складу створеної 5 жовтня у Києві УНРади [3, арк. 19].

Про структуру Житомирського обласного управління, окрім архівних джерел, які містять фрагментарні дані, ми маємо уявлення на основі інтерв'ю О. М. Яценюка, яке було дане ним у місцевій газеті „Голос Волині” після більш як двох місячної роботи на посаді очільника обласної української влади. Він вказував, що обласне управління постало на 3-й день після приходу німецької армії. Тобто, як уже зазначалось, це сталося 11 липня 1941 р. Загалом вказувалася наявність таких відділів: земельного (із агрономічним, ветеринарним та лісовим підвідділами), контрольного, освіти, охорони здоров'я, промислового, поштово-телеграфної контори, пропаганди, торговельного, шляхового [15].

Земельний відділ, який опікувався забезпечення посівної і збиральної кампаній, розвитком тваринництва і т. п. очолював Михайло Яременко [9, арк. 73 зв.]. Підвідділом лісового господарства, у функції якого входило охорона лісових масивів і проведення лісозаготівель, керував Нікішин. Дорожній або названий в інтерв'ю О. М. Яценюком шляховий відділ – забезпечував ремонт і підтримання належного стану доріг. Його керівником був Микола Євгенович Новоселецький [2, арк. 22]. Охорону здоров'я області координував Коберницький [10, арк. 21 зв.; 37]. Заступником голови обласного управління і одночасно завідувачем відділу промисловості працював Підпалій [9, арк. 73 зв.]. Торгівлю в області з липня до 15 жовтня 1941 р. керував Олексій Васильович Кізуб. За вказаний час він, зокрема, організував житомирський і бердичівський міськтоги, сформував апарат облспоживспілки [10, арк. 18, 24]. З 2 серпня і до середини листопада 1941 р. завідувачем фінансовим відділом працював Володимир Георгійович Крижанівський [2, арк. 89 зв.]. Визначити керівників контрольного відділу та поштово-телеграфної контори на основі опрацьованої джерельної бази нам не вдалося. Окрім цього встановлено, що до структури Житомирського обласного управління також входив відділ страхування [9, арк. 17; 2, арк. 63].

Бухгалтером обласного управління працювала Євгенія Антонівна Белова, а завгоспом – Запісоцький [9, арк. 81, 39].

З серпня 1941 р. секретарем обласного управління працював Микола Тимофійович Ясинський. У функції секретаря, зазвичай, входило керівництво технічним апаратом, розгляд скарг і заяв від громадян [9, 20-21 зв.]. Тоді ж він вступив до лав мельниківської ОУН. Працюючи секретарем обласного управління і будучи членом ОУН(М), М. Ясинський допомагав О. М. Яценюку проводити націоналістичну пропаганду, розповсюджувати мельниківську літературу та агітувати до вступу в Організацію нових членів. Показовим є його вислів: „Потрібно створювати перед німцями враження, що всі їхні розпорядження виконуються, але насправді практично робити інше” [9, арк. 3, 33].

Частина відділів Житомирського обласного управління перебувала під впливом ОУН(М). Найпотужнішим у цьому відношенні був відділ пропаганди, який курував уродженець Рогатина, журналіст за фахом, член ПУНу Б. Коник [11, арк. 144]. Спочатку відділ пропаганди очолював місцевий житель Антон Антонович Баранівський. На квартирі А. Баранівського неодноразово відбувалися збори й наради мельниківського активу Житомира і області [11, арк. 33]. У вересні 1941 р. він переїхав до Києва, де став першим секретарем Президії УНРади. На початку 1942 р. А. Баранівський через хворобу змушений був повернутися до Житомира, а у вересні 1942 р. – знову виїхав у Київ [9, арк. 85 зв.] У 1942 р. А. Баранівський певний час був постійним представником ПУНу при штабі бульбівської УПА. Загинув Антон Баранівський у лютому 1943 р. під час бою із радянськими партизанами у с. Межиріччі Ровенської (з 1991 р. – Рівненська. – Авт.) області [29, с. 320].

Після від'їзду А. Баранівського до Києва відділом пропаганди облуправління керував член похідної групи мельниківців Д. Маслій, який, окрім цього, протягом жовтня – листопада 1941 р. був редактором житомирських газет „Перемога” та „Голос Волині” [8, арк. 12 зв.]. У кінці листопада 1941 р. через репресії нацистських каральних органів проти членів ОУН Д. Маслій виїхав у Західну Україну [1, арк. 15 зв.].

Основним завданням відділу була пропаганда ідей ОУН. Із цією метою його керівники проводили різні зібрання, організовували молодіжні гуртки, через секретаріат обласного управління відправляли у райони націоналістичну літературу. Так, для налагодження організаційних зв'язків із периферією та розвитку там мельниківської мережі, А. Баранівський і Д. Маслій доручали М. Ясинському направляти до їхнього відділу всіх представників із районів, які у справах приїжджали до Житомира. До відділу часто прибували і зв'язкові ПУНу [9, арк. 32; 12, арк. 104].

Мельниківці також були на чолі відділу освіти Житомирського обласного управління. Від часу створення й до середини серпня 1941 р. керівником

відділу був Олександр Олександрович Яценюк – молодший син О. М. Яценюка [22, с. 50].

У кінці липня – на початку серпня 1941 р. О. О. Яценюк очолив обласний провід ОУН А. Мельника [32, с. 78]. Коли саме відбувся його вступ до мельниківської Організації і чому йому довірили цю посаду, невідомо.

Як керівник націоналістичного осередку, О. О. Яценюк намагався узгодити потреби місцевого українського населення з інтересами окупаційної влади. Водночас він зазначав, що ті управління, якими керують українські націоналісти, повинні лише створювати видимість покори перед окупаційною владою, а фактично ж намагались упроваджувати свою програмну лінію. Вказувалося, що виконання німецьких розпоряджень може, врешті-решт, дискредитувати членів мельниківського Проводу і відштовхнути від них місцеве населення [9, арк. 34-35].

О. О. Яценюк мав виконувати всі поточні завдання ПУНу і контролювати роботу низових ланок мельниківської ОУН на території Житомирщини. М. Ясинський наводить слова О. О. Яценюка, сказані ним улітку 1941 р.: „Воюємо за Самостійну Україну, а німці самі з України не підуть, їх потрібно буде виганяти зі зброєю у руках” [9, арк. 32]. Ці слова наочно засвідчують ставлення українських націоналістів Житомирщини до окупаційної нацистської влади.

У середині серпня 1941 р. О. О. Яценюк став директором відновленого Житомирського учительського інституту [9, арк. 31 зв.].

Діяльність О. О. Яценюка продовжувалася до кінця листопада 1941 р., коли він був заарештований гестапо як активіст із вшанування 20-ї річниці Базарської трагедії. Навіть його батько – О. М. Яценюк – не володів інформацією про подальшу долю сина і вказував лише таке: „...бачили його (О. О. Яценюка. – Авт.) у групі людей, яких німці вели на розстріл” [2, арк. 18 зв.]. Дослідниця В. Жилюк зазначає лише те, що у 1942–1943 рр. Яценюк брав активну участь в організації повстанського партизанського руху проти фашистських окупантів на Волині, де й загинув восени 1943 р. [22, с. 50].

Справжня ж доля О. О. Яценюка була більш насичена драматичними подіями. За спогадами О. Штуля, який передав розповідь самого О. О. Яценюка, останній не був заарештований відразу після базарських подій. Він деякий час перебував у підпіллі й, повернувшись до Житомира попроситися з батьками, був заарештований гестапо. На розстріл О. О. Яценюка вели разом з іншими учасниками відзначення 20-річчя Базарської трагедії [21]. Проте, йому вдалося вижити після розстрілу і, важко пораненому, вибратися ледь не з могили [28, с. 219]. Протягом липня – серпня 1942 р. О. О. Яценюк під псевдонімом „Волинець” був одним із керівників „Інспекторату ч. 2” – мельниківської організації на терені проводу Волинь-Поділля, яка забезпечувала військовий вишкіл місцевих боївко самооборони [25, с. 137-138.]. Вже весною 1943 р. він був командиром мельниківського військового формування під назвою „Військова група ч. 3” у тому ж регіоні [26, с. 48-49.]. У середині 1943 р. „Військова група ч. 3” увійшла до складу УНРА Т. Бульби-Боровця [30, с. 95]. Цю збройну одиницю спіткала доля багатьох інших формувань українського національного руху – вона була включена до складу військових сил бандерівської ОУН. О. О. Яценюк загинув уже будучи вояком УПА, але не від рук ворогів України. Він став жертвою „шпигуноманії” – боротьби з агентами німецьких і радянських розвідок, яку у лавах УПА здійснювала польова жандармерія і СБ ОУН(Б). Загибель О. О. Яценюка, звинуваченого у шпигунстві на користь радянської розвідки, датована осінню 1943 р. [14, с. 164].

Після О. О. Яценюка, з середини серпня і до припинення роботи Житомирського обласного управління у листопаді 1941 р., відділ освіти очолював член обласного проводу ОУН(М), майбутній засновник і водночас керівник обласної молодіжної націоналістичної організації „Січ”, постійний дописувач газети „Голос Волині” Олександр Степанович Мережинський.

Працюючи в обласному управлінні, О. Мережинський мав опікуватися і контролювати всю освітньо-культурну галузь області. Відділ освіти, або, як його ще називали на західноукраїнський манер, – шкільництва, особливо

перебував у полі зору провідників українських націоналістів. Адже відділ слугував засобом пропаганди ідеології українського націоналізму серед найширших верств населення і дозволяв впливати на формування світогляду учнівської молоді. Тому, зрозуміло, що О. Мережинського прагнули залучити до своїх лав представники обох ОУН. Проте він, обдумавши всі пропозиції, став членом мельниківської Організації. Точна дата вступу О. Мережинського до ОУН(М) не виявлена, але, працюючи в обласному управлінні, він уже носив на одязі значок тризуб, чим символізував свою ідеологічну прихильність до українських націоналістів [11, арк. 3, 4, 18, 21 зв.].

Під керівництвом О. Мережинського відділ освіти здійснив перебудову всієї освітньої системи, яка включала: чотирирічну школу як обов'язків освітній рівень; семирічну школу, яка вела підготовку для вступу у технікуми та гімназії; гімназії, закінчивши які, учні мали право вступати до відкритих нацистською цивільною окупаційною владою вищих навчальних закладів. Також відділом були розроблені навчальні плани для чотири – і семирічних шкіл [11, арк. 64-64 зв.].

Житомирське обласне управління у першу чергу налагоджувало господарське життя області. Про характер заходів у цьому напрямку свідчать його постанови, накази і розпорядження. Всього обласне управління за період свого існування видало близького 260 наказів, 90 постанов і приблизно стільки ж розпоряджень (це власні підрахунки на основі окупаційної преси, тому справжні дані можуть дещо відрізнятись. – Авт.). Цими документами було охоплено всі сфери життя області, від організації шкільної освіти і до роботи лісництв. Саме тому, відслідковувати динаміку роботи Житомирського обласного управління на основі назв і змісту цих документів, немає можливості. Ми звернемо увагу лише на окремі моменти.

Закінчення укомплектування української міліції, яке розпочалося одночасно зі створенням обласної української влади, датоване постановою Житомирського обласного управління від 30 липня 1941 р. „Про створення поліції на терені Житомирської області” [37]. На нашу думку, даний момент

потребує певного уточнення. Одночасне вживання у тексті статті різних за змістом термінів „українська міліція” і „українська допоміжна поліція” не є авторським недоопрацюванням. Похідні групи ОУН із відома комендатур німецької армії на територіях залишених Червоною армією організовували українську міліцію (використовували термін „Народна міліція”) Саме вказане формування, але з назвою „поліція” було створене на кінець липня у Житомирі. Це підтверджується інформацією і з іншого джерела [31, с. 230]. Проте згідно з наказом райхсфюрера СС Г. Гімmlера від 27 липня 1941 р. та після запровадження німецького цивільного управління у райхскомісаріаті „Україна” українську міліцію було перейменовано в українську допоміжну поліцію або реорганізовано в охоронні загони шуцманшафту (Schutzmannschaften) [20, с. 409; 13, с. 88-91]. Саме тому у зазначеній постанові Житомирського обласного управління за 30 липня 1941 р. як офіційний уже вживався термін „поліція”.

Першим головою обласної української міліції був Павло Перегуда. Через деякий час його на цій посаді як керівник уже „поліції” змінив Д. Захвалинський [9, арк. 23, 68]. Органи поліції спочатку були підпорядковані українській адміністрації, від якої отримували накази і звітувалися за виконану роботу [2, арк. 27]. Підтвердженням цьому слугує постанова №75 Житомирського обласного управління від 26 вересня 1941 р. [16]. Згодом всі структури поліції в області перейшли у підпорядкування німецькій фельдкомендатурі [9, арк. 17]. Тому і всі накази їй віддаватимуть також німецькі окупаційні структури.

Житомирським обласним управлінням були перейменовані ряд населених пунктів області. Дзержинськ – у Романів і Дзержинський район – у Романівський; Червоноармійську повернуто колишню назву – Пулини і Червоноармійський район відповідно став Пулинським [38]. Мархлевськ став Довбишем і Мархлевський район – Довбишським; Володарськ-Волинський перейменовувався у Горошки і відповідно Володарськ-Волинський район – на Горошківський [39; 44, арк. 11 зв.].

З Романівського району виділено і утворено на основі колишньої Миропільської волості Миропільський район. Головою Миропільського районного управління був призначений Семен Фаустинович Панасюк [40].

Одним із пріоритетних, з ідеологічного боку, напрямків роботи Житомирського обласного управління було відродження і налагодження релігійного життя регіону. У Житомирській області на основі колишніх приходів Російської православної церкви з початку нацистської окупації постали приходи Української автономної церкви (УАЦ), яку очолював єпископ Олексій (Громадський). Проте, після нападу Німеччини на Радянський Союз на українських землях відновила свою діяльність Українська автокефальна православна церква, яка була ліквідована на початку 1930-х років. Цю конфесію в Україні очолив архієпископ Полікарп (Сікорський), тому що її канонічний глава митрополит Діонісій перебував у Варшаві. Спочатку процес відродження УАПЦ був дещо стихійним, лише згодом він набув організаційних форм [33, с. 357]. Між цими конфесіями розгорнулася конкурентна боротьба за вплив на віруючих [18, арк. 70], що було вигідно нацистській окупаційній владі, яка підтримувала УАЦ.

Наприкінці липня 1941 р. був створений обласний відділ віросповідання, який за пропозицією О. М. Яценюка очолив випускник Московської духовної академії Герасим Трохимович Мефьодов. У штат відділу, окрім Г. Мефьодова також входили: референт із церковних справ – працювала Антоніна Олександрівна Микульська і секретар-машиністка – Єлизавета Михайлівна Бернатович. Відділ віросповідання мав опікуватися відновленням і розвитком церковного життя на території області, реєстрацією священників та їхнім оформленням на роботу у приходи [7, арк. 15-17].

Благочинним Житомира з середини липня 1941 р. став Борис Якубовський (справжнє ім'я – Йосип Кирикович – Авт.), який прибув до міста як уповноважений митрополита Олексія (Громадського). Разом із Г. Мефьодовим вони були організаторами відбудови церковного життя у Житомирській області. На прохання Б. Якубовського обласне управління

видало і направило у райони і села спеціальне розпорядження, у якому закликалося повернути для молитовних потреб усі церковні будівлі, які були вилучені радянською владою. Для ремонту і відбудови церковних приміщень використовувалася праця полонених червоноармійців і найманих майстрів. Будматеріали безкоштовно виділяли місцеві органи влади. Серед населення проводився збір пожертвувань [7, арк. 62-62 зв.].

У кінці 1941 р. – на початку 1942 р. справами автономної церкви у Житомирському регіоні керував єпископ Бердичівський Леонтій (справжнє ім'я – Василь Филипович. – Авт.). Його резиденція розташовувалася у Житомирі [7, арк. 55; 18, арк. 70 зв.].

На території Житомирщини на початковому етапі окупації українська автокефальна церква мала дещо слабші позиції, ніж автономна. Ще 11 серпня 1941 року автокефальна церква створила чотири нових епархій – Житомирську, Кременецьку, Луцьку та Поліську [35, с. 285]. На чолі автокефальної церкви у Житомирській області перебував єпископ Житомирській і Вінницький Григорій (Огійчук) [18, арк. 70 зв.]. Його резиденція з 1942 р. була у Вінниці, а до цього він проживав у Попільнянському районі. Архівні джерела вказують про членство майбутнього єпископа Григорія в ОУН(Б) [5, арк. 56, 70].

Станом на 11 вересня у Житомирській області було відкрито 54 церкви, з яких 6 – у Житомирі. Взято на облік 82 священники. Від селян області найшло 106 заяв з проханням надіслати священника. Працювали іконостасна та іконописна майстерні [41].

Житомирським обласним управлінням 1 жовтня 1941 р. був проведений перепис населення. Усього в області проживало 1364994 чоловіки, які за національним складом поділялися на: українців – 1.193.131 особа (87,4%), поляків – 101651 особа (7,4%), німців – 36430 осіб (2,7%), росіян – 16036 осіб (1,2%), євреїв – 9841 особа (0,7%), чехів – 5571 особа (0,4%), мешканців інших національностей нараховувалося 2334 особи (0,2 %) [19, арк. 15-17]. За конфесійною приналежністю у Житомирській області проживало: 97,3%

православних, 1,1% католиків, 0,3% лютеран і 1,3% мешканців сповідувало інші релігії [19, арк. 1-3].

Певним підсумком діяльності О. М. Яценюка на посаді голови Житомирського обласного управління було його інтерв'ю у газеті „Голос Волині” від 12 жовтня 1941 р. У цьому інтерв'ю він коротко охарактеризував роботу кожного відділу облуправління, перерахував усі поставлені завдання, відзначив конкретні здобутки і окреслив напрямки для подальшої праці [15].

Робота О. М. Яценюка на посаді голови Житомирського обласного управління, як і функціонування самого управління, тривала до середини листопада 1941 р. Після створення райхскомісаріату „Україна” та подальшого приходу на його територію цивільної німецької адміністрації, яка спочатку охоплювала невелику територію [27, с. 134], а з 18 листопада 1941 р. поширилася на решту окупованих земель України [24, с. 265], – ситуація змінилася. Німецькій цивільній владі не потрібна була конкуренція в особі місцевої української влади. Тому Житомирське обласне управління було ліквідоване.

14 листопада 1941 р. О. М. Яценюка та його старшого сина Лева заарештували. В ув'язненні вони пробули 11 днів [2, арк. 17 зв]. Донька О. М. Яценюка Галина, яка працювала акторкою-балериною у Житомирському міському українському театрі і була знайома з штадткомісаром Житомира Магасом звернулася до нього за допомогою, щоб звільнити батька та брата [6, арк. 11]. Зваживши на прохання, штадткомісар особисто викликав заарештованих, і, прокритикувавши їхні політичні переконання, звільнив. Після звільнення німецька жандармерія заборонила йому працювати в окупаційних органах влади. З цього часу зв'язки О. М. Яценюка із ОУН(М) припинилися.

Після ліквідації Житомирського обласного управління деякий перехідний час справами обласного управління керував державний комісар обер-лейтенант Брунс [17]. З кінця 1941 р. генеральним комісаром створеного генерального округу „Житомир” був Курт Клемм [28, с. 107; 23, с. 59, 63]. Згодом, при генерал-комісаріаті було створене Українське бюро – орган без жодних

законотворчих повноважень, діяльність якого зводилася лише до дорадчих функцій. Відділи Українського бюро підпорядковувалися відповідним відділам генерал-комісаріату. В Українське бюро перейшли працювати багато колишніх функціонерів Житомирського обласного управління. Так, наприклад, його секретарем до листопада 1943 р. був М. Ясинський [9, арк. 19 зв.], референтом відділу у справах освіти працював О. Мережинський, а інспектором шкіл був ще один колишній працівник Житомирського обласного управління Купріян Карпович Григорусь [11, арк. 19-20], референтом з питань православної церкви до квітня 1942 р. працював Г. Мефьодов [7, арк. 18]. Керівником Українського бюро при генерал-комісаріаті „Житомир” із початку його створення був німець Піпер, а з березня 1942 р. – Нідермеєр [9, арк. 57 зв.].

Житомирське обласне управління було створене членами похідної групи ОУН(Б) на третій день німецької окупації міста і профункціонувало до середини листопада 1941 р. Після репресій нацистів проти бандерівців у кінці серпня – початку вересня 1941 р. воно перейшло під контроль ОУН(М). Діяльність Житомирського обласного управління була спрямована на відновлення і налагодження економічного-господарського та культурно-освітнього життя українського населення регіону. У своїй практичній роботі воно досягло значних результатів, які надали можливість місцевим мешканцям вижити і самоорганізуватись на початку нацистської окупації. Така активність та успішність Житомирського обласного управління і введення цивільних нацистських окупаційних органів спричинили його ліквідацію.

Джерела та література

1. Архів Управління Служби безпеки України в Житомирській області (далі АУ СБУ ЖО). Архівно-слідчі справи основного фонду (далі – о. ф.), спр. 3936, 106 арк.
2. АУ СБУ ЖО, о. ф., спр. 8868, 175 арк.
3. АУ СБУ ЖО, о. ф., спр. 9711, 99 арк.
4. АУ СБУ ЖО, о. ф., спр. 10291, 154 арк.

5. АУ СБУ ЖО, о. ф., спр. 29870, 207 арк.
6. Архів Управління Служби безпеки України в Житомирській області (далі АУ СБУ ЖО). Архівно-слідчі справи припиненого фонду (далі – п. ф.), спр. 9882, 98 арк.
7. АУ СБУ ЖО, п. ф., спр. 28281, 156 арк.
8. АУ СБУ ЖО, п. ф., спр. 28839, 69 арк.
9. АУ СБУ ЖО, п. ф., спр. 29654, 219 арк.
10. АУ СБУ ЖО, п. ф.,спр. 29889. Т. 1, 289 арк.
11. АУ СБУ ЖО, п. ф., спр. 30338, 259 арк.
12. АУ СБУ ЖО, п. ф., спр. 30391, 118 арк.
13. Боляновський А. Українські збройні формування в збройних силах Німеччини (1939–1945) / А. Боляновський. – Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2003. – 686 с.
14. Верига В. Втрати ОУН у Другій світовій війні або „Здобудеш українську державу або загинеш у боротьбі за неї” / В. Верига. – [2-ге вид., випр.]. – Торонто : Новий шлях, 1991. – 208 с.
15. Голос Волині (Житомир). – 1941. – 12 жовтня.
16. Голос Волині (Житомир). – 1941. – 19 жовтня.
17. Голос Волині (Житомир). – 1941. – 20 листопада.
18. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.), ф. П-76, оп. 2, спр. 12, 133 арк.
19. Держархів Житомирської обл., ф. Р-1153, оп. 1, спр. 7, 68 арк.
20. Довідник з історії України. Т. 3 : Р-Я / [За ред. : І. З. Підкови, Р. М. Шуста] – К. : Генеза, 1999. – 688 с.
21. Жданович О. Петро Марчук – поручник Волинець (ОУН в Житомирі) / О. Жданович // Вільне слово. – 1992. – 8 лютого.
22. Жилюк В. М. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині у 1941–1955 рр. : [монографія] / В. М. Жилюк. – Рівне : Волинські обереги, 2008. – 308 с.

23. Житомирщина у Великій Вітчизняній війні 1941–1944 рр. : [зб. документів та матеріалів] / [відп. ред. О. С. Чорнобривцева]. – К. : Наукова думка, 1969. – 292 с.
24. Кентій А. В. Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956 : [історико-архівні нариси]. Т. 1 : Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів. 1920–1942 / А. В. Кентій. – К. : Державний комітет архівів України ; Центральний державний архів громадських об'єднань України, 2005. – 332 с.
25. Кентій А. В. Нариси історії Організації українських націоналістів в 1941–1942 рр. / А. В. Кентій. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1999. – 201 с.
26. Кентій А. В. Українська повстанська армія в 1942–1943 рр. / А. В. Кентій. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1999. – 287 с.
27. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж – Нью-Йорк – Львів, 1993. – 660 с.
28. Лауер В. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні / В. Лауер ; [пер. з англ. С. Коломійця, Є. Ровного]. – К. : Зовнішторгвидав України ; Український центр вивчення історії Голокосту, 2010. – 368 с.
29. На зов Києва. Український націоналізм у II світовій війні : [зб. статей, спогадів і документів]. – Торонто – Нью-Йорк : Новий Шлях, 1985. – 542 с.
30. ОУН у війні 1939–1945 рр. – Б. м., б. р. – 109 с.
31. Патриляк І. К. Військова діяльність ОУН(Б) у 1940–1942 роках / І. К. Патриляк. – К. : Ін-т історії України, 2004. – 598 с.
32. Полікарпенко Г. Організація Українських Націоналістів під час Другої світової війни / Г. Полікарпенко. – [4-те вид., доп.]. – Б. м., 1951. – 148 с.
33. Політична історія України : XX ст. : в 6 т. / [голова редкол. І. Ф. Курас]. – К. : Генеза, 2002– . – Т. 4 : Україна у Другій світовій війні : 1939–1945. – 2003. – 584 с.

34. Русначенко А. М. Народ збурений : Нац.-визвол. рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках / А. М. Русначенко. – К. : Унів. вид-во „Пульсари”, 2002. – 519 с.

35. Україна і Росія в історичній перспективі : в 3 т. / [Гол. ред. ради В. М. Литвин]. – К. : Наукова думка, 2004– . – Т. 2 : Радянський проект для України / В. А. Гриневич, В. М. Даниленко, С. В. Кульчицький, О. Є. Лисенко. – 2004. – 531 с.

36. Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 : [збірник документів і матеріалів]. – Львів – Київ : Літературна агенція „Піраміда”, 2001. – 556 с.

37. Українське Слово (Житомир). – 1941. – 3 серпня.

38. Українське Слово (Житомир). – 1941. – 10 серпня.

39. Українське Слово (Житомир). – 1941. – 17 серпня.

40. Українське Слово (Житомир). – 1941. – 24 серпня.

41. Українське Слово (Житомир). – 1941. – 11 вересня.

42. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 3833, оп. 1, спр. 25, 2 арк.

43. ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 1, спр. 26, 3 арк.

44. ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 2, спр. 84, 14 арк.

45. ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 2, спр. 104, 11 арк.

46. Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 23, спр. 931, 205 арк.